

تحلیل نقش فضاهای شهری در پیشگیری از وقوع جرایم شهری (مطالعه موردی: شهر بندر امام خمینی^(ده))

آرش قاسم پور^{۱*}

محمد رضا طلوعی^۲

نسرین محسن پور^۳

مهدی شحیطاوی^۴

میثم درویشی^۵

جلال الدین بابایی آب الوان^۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۴/۰۱ تاریخ چاپ: ۱۴۰۵/۰۷/۰۳

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تحلیل نقش فضاهای شهری در پیشگیری از وقوع جرایم شهری در شهر بندر امام خمینی^(ده) انجام شد. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری این پژوهش را ۳۸۲ نفر از ساکنین شهر بندر امام خمینی^(ده) تشکیل می‌دهد که با بهره‌گیری از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده و براساس فرمول کوکران انتخاب شده‌اند. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه‌ای مشتمل بر ۲۴ پرسش بسته پاسخ بر پایه طیف لیکرت بود که با آزمون‌های t تک‌نمونه‌ای، فریدمن، t دو نمونه‌ای مستقل و تحلیل واریانس یک‌طرفه (ANOVA) تحلیل گردید. یافته‌ها نشان می‌دهد که فضاهای شهری از طریق مؤلفه‌های کالبدی، اجتماعی، مدیریتی و ادراکی؛ نقشی مثبت، مستقیم و معنادار در پیشگیری از جرایم ایفا می‌کنند؛ به گونه‌ای که میانگین هر شش سازه بررسی شده بالاتر از مقدار مبنا (۳) و سطح معناداری همه آن‌ها ۰/۰۰۰ بود. بر اساس آزمون فریدمن، سازه «نظارت طبیعی و دیدپذیری» با میانگین ۳/۹۱۴ و اندازه اثر ۲/۳۹۶ بالاترین و سازه «کیفیت و نگهداری فضاهای شهری» با میانگین ۳/۲۲۶ و اندازه اثر ۰/۶۰۸ پایین‌ترین رتبه را کسب کردند؛ امری که حاکی از اولویت اثرگذاری ملموس و بی‌واسطه عوامل کالبدی و بصری بر ارزیابی شهروندان است. همچنین آزمون‌های t دو نمونه‌ای مستقل و تحلیل واریانس یک‌طرفه (ANOVA) نشان می‌دهد که متغیرهای جنسیت، تحصیلات و سن، هیچ گونه تفاوت معناداری در نگرش شهروندان نسبت به سازه‌های پژوهش ایجاد نکرده‌اند؛ این امر نشان‌دهنده همگنی ادراک عمومی و اشتراک نظر جامعه آماری در خصوص نقش بازدارنده فضاهای شهری مطلوب است. در مجموع، امنیت محیطی شهر بندر امام خمینی^(ده) محصول هم‌افزایی طراحی کالبدی نظارت‌پذیر، حضور فعال شهروندان و پایداری کیفیت فضاهای عمومی است.

واژگان کلیدی

فضاهای شهری، پیشگیری از وقوع جرم، جرایم شهری، بندر امام خمینی^(ده)

۱. دکتری تخصصی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران.
۲. کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری- محیط زیست شهری، واحد اهواز، دانشگاه پیام نور، اهواز، ایران.
۳. کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد اصفهان، دانشگاه پیام نور، اصفهان، ایران.
۴. کارشناسی ارشد مهندسی عمران- مهندسی آب، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی، شوشتر، ایران.
۵. دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.
۶. کارشناسی فقه و اصول، واحد قم، حوزه علمیه، قم، ایران.

۱. مقدمه

در دهه‌های اخیر، رشد سریع شهرنشینی، گسترش ناهنجاری‌های اجتماعی و تغییرات کالبدی و فرهنگی در محیط‌های شهری، سبب شده است که شهرها نه تنها به کانون تمرکز جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی بدل شوند، بلکه به بستری برای شکل‌گیری انواع جرایم و آسیب‌های اجتماعی نیز تبدیل گردند. افزایش تراکم جمعیت، نابرابری‌های اجتماعی، ضعف نظارت محلی، فرسودگی بافت‌های شهری و نبود عدالت در توزیع خدمات شهری، از جمله عواملی هستند که فرصت‌های ارتکاب جرم را در محیط‌های شهری افزایش می‌دهند. از این رو، مدیریت شهری دیگر تنها وظیفه‌ای خدماتی و عمرانی نیست، بلکه مسئولیتی چندوجهی در حوزه‌های اجتماعی، فرهنگی و امنیتی را نیز بر دوش دارد (صالحی و رضائی اقتباسی، ۱۴۰۴: ۲). فضای شهری بیشترین ارتباط را با مردم و محیط زندگی برقرار می‌کند و در نتیجه نقش به‌سزایی در هویت‌بخشی و احساس آرامش به شهروندان دارد. زیبایی، آراستگی، پاکیزگی و انسجام بخشی از ویژگی‌ها و معیارهای مهم ارزیابی شهر آرام‌بخش است. با این حال، شهرهای امروز با تمام امکانات جدید، همانند گذشته قادر به تأمین آرامش و امنیت شهروندان نیستند و به دلیل تمرکز بالای جمعیت و فعالیت‌های خارج از مقیاس انسانی و فراوانی ماشین، به تدریج از شاخص‌های آرامش و امنیت فضای شهری فاصله گرفته‌اند (ریاحی پور و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۶۰). در جوامع امروزی محیط‌های نامطلوب شهری مشکلات بسیاری را برای امنیت شهروندان ایجاد کرده و در رشد آسیب‌های اجتماعی موثر بوده‌اند. با گسترش این آسیب‌ها، امنیت رنگ می‌بازد و جرایم بالا می‌رود و مردم در کنش‌های اجتماعی محتاطانه عمل کرده و با هر اتفاقی ترس و دلهره در آنان دوچندان می‌شود و در نتیجه احساس ناامنی می‌کنند (کامران و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۴). یکی از عوامل تأثیرگذار که در دهه‌های اخیر مورد توجه شهرسازان، جامعه‌شناسان و روان‌شناسان محیطی قرار گرفته است، فضاهای شهری است. شاید بتوان گفت که در هر فضای شهری مفروض، مقدار معینی از خشونت وجود دارد، اما خشونت‌ها در سطح شهر به‌طور تصادفی توزیع نشده‌اند؛ چرا که برخی از فضاهای شهری محل وقوع انواع و اقسام خشونت‌ها هستند، در حالی که در محل‌های دیگر هیچ‌گونه خشونتی رخ نمی‌دهد یا خشونت کمتری رخ می‌دهد (محسنی تبریزی و همکاران، ۱۳۹۰: ۵۲). تفاوت در ویژگی‌های مکانی و زمانی و الگوهای رفتاری، توزیع فضایی متفاوت بزهکاری در سطح شهرها را پدید می‌آورد و از آنجا که مجرمین در انتخاب مکان بسیار سنجیده و منطقی عمل می‌کنند، مکان‌هایی را جهت اعمال مجرمانه خود برمی‌گزینند که ارتکاب جرم با خطر کمتر و سرعت بیشتر امکان‌پذیر باشد. از این رو، ساختار کالبدی شهرها در بروز جرایم تأثیر به‌سزایی دارد و تغییر در مشخصه‌های مکانی منجر به شکل‌گیری الگوهای زمانی و مکانی خاص بزهکاری می‌شود (سلیمی، ۱۳۹۹: ۹۶). در پیشگیری از وقوع بسیاری از جرایم، فضاهای شهری و کیفیت محیط می‌تواند عامل تعیین‌کننده باشد. امروزه طراحی محیط به‌منظور پیشگیری از وقوع جرم، بخشی مهم از دانش شهرسازی و عمران شهری را شکل می‌دهد. دسترسی‌ها، نورپردازی‌ها، بافت شهرها، گره‌های شهری، بن‌بست‌ها، مسیرهای کم‌تردد، ایستگاه‌های مترو، پارک‌ها و فضاهای سبز درون شهرها همگی می‌توانند موضوع مورد توجه مسئولان و مدیران شهری در کنترل فضا به‌منظور تقلیل میزان جرایم ارتكابی قرار بگیرند (حاتمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۸). لذا در راستای چنین ضرورتی، پژوهش حاضر در پی پاسخ به این پرسش اصلی است که فضاهای شهری چه نقشی در پیشگیری از وقوع جرایم شهری در شهر بندر امام خمینی^(۱) دارند؟ امید است نتایج این پژوهش بتواند جایگاه و کارکرد فضاهای شهری را در این حوزه تبیین کرده و زمینه را برای برنامه‌ریزی کارآمد و مدیریت بهینه این فضاها در راستای ارتقاء امنیت شهری فراهم سازد.

۲. مبانی نظری و ادبیات پژوهش

۲-۱. فضاهای شهری

عام‌ترین تعریفی که از شهر ارائه گردیده است، این است که آن را مکان اسکان گروهی انسان‌ها و محل فعالیت‌های آن‌ها می‌دانند. بر طبق نظر این عده، شهر فقط ساختمان نیست بلکه مکان انسان‌ها، گروه‌ها، سازمان‌های اجتماعی، طبقات، خانواده‌ها و غیره می‌باشد. شهر، بی‌شک پدیده پیچیده‌ای است تا آنجا که حتی برخی از دشواری‌هایی را که در برخورد با شهر تجربه کرده‌ایم، می‌توان به پیچیدگی ذاتی شهر نسبت داد. اما باید اذعان داشت که فقدان مفاهیم مناسب برای درک شهر نیز باعث تشدید این مشکلات شده است. با این فقدان مفاهیم نمی‌توان به شناسایی مشکلات و تدوین سیاست‌های درخور، برای رفع آن‌ها پرداخت. بنابراین، فضا در شهر نیز بی‌شک متأثر از همان پیچیدگی‌هاست. به‌طوری‌که مفاهیم فضای شهری نیز اغلب مبهم و متنوع ارائه شده است (شمس و مطلبیان، ۱۳۹۵: ۳). فضای شهری چیزی نیست جز فضای زندگی روزمره شهروندان که هر روز به‌صورت آگاهانه یا ناآگاهانه در طول راه، از منزل تا محل کار ادراک می‌شود (بدراق نژاد، ۱۴۰۳: ۴۶۳). فضای شهری به‌عنوان یکی از زیرمجموعه‌های مفهوم فضا، از مقوله فضا مستثنی نیست. بدین معنی که ابعاد اجتماعی و فیزیکی شهر رابطه‌ای پویا با یکدیگر دارند. در واقع فضای شهری مشتمل بر دو فضای اجتماعی و فیزیکی است. به تعبیر گاتمن^۱، فضای شهری محیط مصنوع یک سخت‌افزار است که در درون آن، نظام اجتماعی به مثابه یک نرم‌افزار عمل می‌کند (رسولی و همکاران، ۱۳۹۴: ۵). فضای شهری به مفهوم صحنه‌ای است که فعالیت‌های عمومی زندگی شهری در آن‌ها به وقوع می‌پیوندند. خیابان‌ها، میدانی و پارک‌های یک شهر فعالیت‌های انسانی را شکل می‌دهند. این فضاهای پویا در مقابل فضاهای ثابت و بی‌حرکت محل کار و سکونت، اجزاء اصلی و حیاتی یک شهر را تشکیل داده، شبکه‌های حرکت، مراکز ارتباطی و فضاهای عمومی بازی و تفریح را در شهر تأمین می‌کنند (غفاری گیلانده و سعیدی زارنجی، ۱۴۰۲: ۴۶). زوکر^۲، فضای شهری را ساختاری سازمان‌یافته، آراسته و واجد نظم به‌صورت کالبدی برای فعالیت‌های انسانی و استوار بر قواعد معین و روشنی می‌داند که این قواعد عبارت‌اند از: ارتباط میان شکل و بدنه ساختمان‌های محصورکننده، هم‌شکل و یک‌دست با متنوع بودن آن‌ها، ابعاد مطلق بدنه‌ها نسبت به پهنا و درازای فضایی که در میان گرفته شده و زاویه گذرها یا خیابان‌هایی که به میدان می‌رسند و سرانجام موقعیت و محل بناهای تاریخی، آب‌نماها و فواره‌ها یا عناصر سه‌بعدی دیگر که می‌توان بر آن‌ها تأکید کرد (حاتمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۰۳). جیکوبز^۳، فضاهای شهری را مکان‌های کالبدی می‌داند که در آن‌ها حیات یا زندگی اجتماعی جریان دارد. او می‌کوشید تا فضاهای شهری را بر اساس ویژگی‌های غیرکالبدی (اقتصادی و اجتماعی) تعریف کند (شمس و مطلبیان، ۱۳۹۵: ۳). در برنامه‌ریزی شهری فضاهای شهری به فضاهایی اطلاق می‌شود که برای تعامل و گفت‌وگو و حضور فعال مؤثر شهروندان در شهرها ایجاد می‌شوند (اورکی، ۱۳۹۴: ۳). فضاهای شهری به‌عنوان بستر زندگی و فعالیت شهروندان باید بتوانند با توجه به شباهت‌ها و تفاوت‌های میان افراد و گروه‌های سنی، اجتماعی و جنسی؛ محیطی امن و سالم، پایدار و جذاب را برای همه افراد فراهم کنند و به نیاز تمامی اقشار اجتماعی پاسخ مناسب بدهند و پاسخگوی حداقل نیازها باشند (حور اسفند، ۱۳۹۹: ۴۹).

۲-۲. ویژگی های فضاهای امن شهری

از آنجا که فضاهای شهری امروزه زمینه ساز وقوع ناهنجاری های شهری و در نتیجه عدم امنیت شهر است، پس بررسی جنبه های کیفی و کمی امنیت از لحاظ کالبدی و اجتماعی در داخل هر یک از فضاها با طراحی و کاربرد مناسب امری ضروری است (شرافت پور و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۸). اصولاً، نشانه های یک فضای شهری موفق آن است که فرد در خیابان های مملو از بیگانگان احساس امنیت فردی و اطمینان کند. او نباید خود به خود احساس کند که مورد تهدید قرار دارد. به همین دلیل، امنیت معیاری کیفی است که سبب ارتقاء کیفیت محیط می شود. به طوری که نبود امنیت در مکان های عمومی، یکی از مهم ترین عوامل کاهش جذابیت و عدم سرزندگی فضاها محسوب می شود (حیدری و حضرتی، ۱۳۹۹: ۲۳۴). به عنوان یک اصل کلیدی، برنامه ریزان شهری باید به این نکته توجه کنند که شهرها باید به گونه ای ساخته شوند تا حداقل نیازهایی از این قبیل را تأمین کنند:

- افراد بتوانند ببینند و دیده شوند؛

- بشنوند و شنیده شوند؛

- بتوانند کمک کنند یا فرار کنند.

به طور کلی برخی از ویژگی های یک فضای امن شهری را می توان به شرح زیر بیان داشت:

- در یک فضای امن و راحت مردم تمایل دارند که یکدیگر را ببینند و آن فضا قابلیت اجتماعی شدن خواهد داشت؛

- اتصالات به پیرامون آن فضا (دسترسی ها) راحت تر صورت می گیرد؛

- مکان خوبی برای انجام یک سری از فعالیت ها می شود و در اذهان باقی می ماند.

یکی از نشانه های اصلی یک فضای امن شهری، رونق و حیات جاری در آن است. در پروژه فضای امن که در سال ۲۰۰۲ مطرح گردید برای یک فضای امن چهار ویژگی تعیین شده است:

۱. بهره وری: مردم انتظار دارند از شرایط محیطی و امکانات یک فضا برای فعالیت های خود استفاده کنند. فضای خالی از فعالیت، نیاز به امنیت ندارد. اگر مردم در فضای اجتماعی، امنیت لازم را برای فعالیت های خود احساس نکنند، از حضور در فضای اجتماعی امتناع می ورزند؛

۲. قابلیت دسترسی و ارتباط: یکی از معیارهای ارزیابی محیط امن، قابلیت دسترسی به امکانات موجود در آن است؛

۳. راحت بودن و احساس آرامش: مردم ضمن آنکه راحت بودن در فضا را مشاهده می کنند، باید تصویر ذهنی خوشایندی از آن را داشته باشند؛

۴. داشتن روابط اجتماعی: مردم باید در روابط اجتماعی خود با دیگران در یک فضا احساس امنیت کنند و بتوانند در شبکه تعاملی فعال شوند (ارزانی بیرگانی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۱۱).

۲-۳. پیشگیری

واژه پیشگیری در مفهوم متعادل آن، در معانی: پیش دستی کردن، پیشی گرفتن و به جلوی چیزی شتافتن و همچنین آگاه کردن، خبر چیزی را دادن و هشدار دادن است و برابر مفهوم کلی، انجام هر اقدامی که علیه جرم بوده و آن را کاهش دهد، پیشگیری محسوب می شود (عصاریان و جراحی دربان، ۱۳۹۳: ۱۳۹).

۴-۲. پیشگیری از جرم

تعاریف متعددی از پیشگیری از جرم ارائه شده است اما اگر بخواهیم تعریف مختصر و مفیدی از پیشگیری از جرم ارائه دهیم، می‌توانیم بگوییم که پیشگیری از جرم، پیش‌بینی، شناسایی و برآورد عوامل خطر جرم و ابداع اقداماتی برای از بین بردن یا کاهش آن‌ها است (اورکی، ۱۳۹۴: ۳).

۵-۲. جرم

از یک دید کلی، جرم شامل رفتاری است مخالف نظم اجتماعی که مرتکب آن را در معرض مجازات یا اقدامات تأمینی (تربیتی، مراقبتی و درمانی) قرار می‌دهد (حاتمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۸). جرم، سازه‌ای اجتماعی است که بر نقض ارزش‌های مشترک جامعه توسط یک فرد یا گروه دلالت دارد. افزایش نرخ جرم و تنوع آن در جوامع شهری نه تنها با اصول نظم اجتماعی تعارض دارد، بلکه به همراه خود، هدر رفتن منابع اقتصادی، سرخوردگی شهروندان و وخامت کلی در کیفیت زندگی را به ارمغان می‌آورد و با کاهش امنیت اجتماعی، پایه‌های زندگی اجتماعی را تهدید می‌کند (پرورش و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۴). علاوه بر جرم، ترس از جرم نیز یکی از معضلات جوامع کنونی است که آثار روان‌شناختی شدیدی چون اضطراب، بی‌اعتمادی و انزوا را در زندگی انسان‌ها باقی گذاشته و موجب می‌شود تا افراد از حضور در محیط اجتناب کنند (مرصوصی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱۲).

۶-۲. بزهکاری

بزه، عبارت است از اقدام به عملی که برخلاف موازین، مقررات، قوانین و معیارهای ارزشی و فرهنگی جامعه باشد. بنابراین، هر اقدامی که برخلاف موازین، مقررات و معیارهای ارزشی فرهنگ هر جامعه باشد، در آن جامعه بزهکاری یا جرم تلقی شده و فرد مرتکب به چنین عمل خلافی، مجرم یا بزهکار نامیده می‌شود. در کتب مختلف جرم‌شناسی، بزهکار به کسی گفته می‌شود که متهم به ارتکاب رفتار ضد اجتماعی و یا قانون‌شکنی است، ولی به علت آنکه به سن قانونی (معمولاً هجده سالگی) نرسیده است، مانند یک مجرم بزرگسال مجازات نمی‌شود. ممکن است بزهکاری یک نوجوان، مقدمه‌ای برای یک جنایت باشد، در واقع می‌توان گفت قلمرو بزه و جرم متفاوت است. گاهی فرد بزهکار به‌طور کلی فردی سرکش و ضد اجتماع است و مرتکب اعمالی می‌گردد که اگر بزرگسال مرتکب شود، مجرم شناخته نمی‌شود. مثل فرار از خانه، تخریب اموال و غیره (خان احمد لو و نظری، ۱۴۰۲: ۴).

۷-۲. جرایم شهری

جرایم شهری، جرایمی هستند که در محیط شهری روی می‌دهند. منظور از محیط شهری نیز همان مفهوم جغرافیایی و اجتماعی است و از این لحاظ شامل حومه شهر و اشخاصی که به‌طور غیررسمی در حاشیه شهرها اسکان دارند نیز می‌گردد. ساختار جامعه شهری منجر به ارتکاب جرایمی می‌شود که نظیر آن را نمی‌توان در سایر نقاط دید به‌علاوه شهرها دارای نقاط کور زیادی بوده و مستعد جرایم بیشتری نسبت به سایر نقاط هستند (بابائی سیاهکلرود، ۱۴۰۰: ۴۱).

۸-۲. مکان و جرم

از دیر باز شناسایی عوامل محیطی و مکانی بروز جرم و سعی در از بین بردن این عوامل و یا کاهش تأثیرات آن مهم‌ترین راهکار افزایش ایمنی و پیشگیری از وقوع ناهنجاری‌ها شناخته شده است. چرا که ناهنجاری‌های اجتماعی به هر نحو که از انسان سر بزند دارای بستر و ظرف مکانی و زمانی است که این رفتارها را از یکدیگر متمایز می‌سازد. از این رو، تفاوت در ساختار مکانی و خصوصیات رفتاری افراد در کنار عامل زمان موجب شکل‌گیری الگوهای فضایی و زمانی متفاوت جرایم

در واحد مکان می‌گردد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که برخی از فضاهای شهری به دلیل ویژگی‌های کالبدی، اجتماعی و اقتصادی‌شان، میزان یا نرخ بزهکاری بیشتری دارند و بالعکس، برخی از فضاها مانع و بازدارنده ارتکاب جرایم در درون خود هستند. از طرفی نیز به تحقیق ثابت شده است که مجرمان در ارتکاب جرم اغلب دست به انتخاب‌های منطقی می‌زنند و به دنبال ساده‌ترین، کم‌خطرترین و مناسب‌ترین فرصت‌ها و شرایط مکانی و زمانی برای ارتکاب جرم هستند (حاتمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۲: ۷۰). توجه به مکان به عنوان عامل بی‌واسطه در وقوع جرم در مقایسه با عوامل فردی یا ساختاری، این امکان را محقق می‌سازد تا راهکارهای عملی‌تری برای پیشگیری از جرم ارائه دهد. از سوی دیگر تحلیل فضایی جرم در شهرها به شناسایی الگوهای رفتار مجرمانه، کشف کانون‌های جرم‌خیز و در نهایت به تغییر این شرایط و خلق فضاهای مقاوم در برابر جرم و رفع نابهنجاری‌های شهری کمک می‌کند. از این رو، بررسی‌های مکانی از اهمیت به‌سزایی در مطالعه جرم برخوردار بوده و ضرورت بررسی موضوع را دوجندان می‌نماید (یاری خواه، ۱۴۰۳: ۴۶۱).

۹-۲. دیدگاه‌های مکانی در تبیین جرایم شهری

۹-۲-۱. مکتب بوم‌شناسی شیکاگو

نظریه بوم‌شناسی در مکتب شیکاگو توسط اندیشمندانی چون رابرت پارک^۱ و ارنست برگس^۲ مطرح گردید. آن‌ها در تبیین انحرافات اجتماعی بر متغیرهایی که با پدیده شهرنشینی ارتباط داشت نظیر مهاجرت، حوزه‌های سکونت و تراکم جمعیت تمرکز نموده‌اند. جامعه‌شناسان مکتب شیکاگو از آغاز قرن بیستم برخی از رفتارهای انحرافی نظیر خودکشی، طلاق و فحشا را در شهر شیکاگو با هدف درک تأثیر عوامل بوم‌شناختی نظیر کیفیت محل سکونت، بر بی‌سازمانی اجتماعی تأکید نموده‌اند و جرم و بزهکاری را مورد مطالعه قرار داده‌اند. پارک معتقد است که نواحی شهری از پیشرفت و بهبود انگیزه‌های ساکنین جلوگیری نموده و باعث رواج انحرافات اجتماعی می‌گردد. در همین راستا، سازمان فیزیکی شهر تأثیر عمیقی بر الگوهای فرهنگی - اجتماعی زندگی شهری می‌گذارد (شمس و مطلبیان، ۱۳۹۵: ۳).

۹-۲-۲. رهیافت فرصت: دیدگاه فعالیت روزمره و دیدگاه انتخاب معقول

الف) دیدگاه فعالیت روزمره

این دیدگاه بر این فرض مبتنی است که برای وقوع جرم باید میان حداقل سه عامل، تقارن زمانی و مکانی وجود داشته باشد. این سه عامل عبارت‌اند از: وجود بزهکار احتمالی تحریک شده، وجود آماج بزه‌دیده و بالاخره فقدان محافظ کارآمد برای جلوگیری از وقوع جرم. از این رو، حذف هر کدام از این عناصر سه‌گانه و اعمال نظارت می‌تواند جلوی ارتکاب جرم را بگیرد.

ب) دیدگاه انتخاب معقول

این دیدگاه بر روند تصمیم‌گیری بزهکار تمرکز دارد و فرض اصلی آن به این صورت است که بزهکاری، رفتار آزادی است که هدف آن سود رساندن به بزهکار است. دیدگاه انتخاب معقول این تصور را از بزهکار دارد که وی پیش از عمل، تفکر می‌کند. این دیدگاه با چارچوب نظری طراحی فضاهای ایمن و کارآمد شهری هماهنگی دارد. از طریق طراحی می‌توان با ایجاد موانع و سد کردن موقعیت‌های ارتکاب جرم و یا با دشوار کردن ارتکاب جرم از وقوع جرایم پیشگیری کرد. محیط کالبدی می‌تواند از طریق از بین بردن مکان‌های اختفا و یا راه‌های مناسب فرار، مانع از ارتکاب جرم و رفتار مجرمانه شود. محیط کالبدی می‌تواند رفتار شهروندان را در جهت مسئولیت‌پذیری، مشاهده‌پذیری متخلفان و پیشگیری

تغییر دهد. محیط کالبدی می تواند برای سهولت بهره گیری شهروندان از محیط شهری و کاهش جرایم، از طریق افزایش کنترل و مراقبت عرصه های عمومی و میادین و مداخلات در زمان وقوع جرم، مورد استفاده شهروندان قرار گیرد (حاتمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۲: ۷۱).

۳-۹-۲. رهیافت پیشگیری مکانی جرم: پیشگیری جرم از طریق طراحی محیطی^۱ (CPTED) و پیشگیری وضعی از جرم

الف) پیشگیری جرم از طریق طراحی محیطی (CPTED)

در سال ۱۹۷۱، هنگامی که سی. ری جفری^۲ برای اولین بار مقاله پیشگیری از جرم توسط طراحی محیطی را منتشر کرد، نقطه عطف مهمی در ارتباط با بررسی ناهنجاری های اجتماعی، اعمال غیرقانونی و رفتارهای آنومیک پدید آمد. در حالی که تا قبل از آن، دیدگاه غالب در مطالعه مباحث جرم شناسی، مطالعه خود جرم بود، این مقاله سبب توسعه تئوری جرم شناسی شد. CPTED یک پیشنهاد روش شناسی طراحی است که بر اساس آن با به کارگیری طراحی مناسب و هدفمند محیط انسان ساخت، معماران و شهرسازان می توانند مجال ترس از جرم و تبهکاری را کاهش داده و کیفیت زندگی را بهبود بخشند. در واقع، هدف نظریه پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی، مشخص کردن شرایط کالبدی و محیط اجتماعی است که امکان و یا تسریع در ارتکاب جرم را فراهم می کند. امروزه جلوگیری از جرایم از طریق طراحی محیطی، طراحی مناسب و کاربرد بهینه محیط مصنوع در کاهش جرایم شهری نامیده می شود که در بهبود کیفیت زندگی و رضایت مندی شهروندان تأثیر به سزایی دارد. این رویکرد بر توانمندسازی محیط کالبدی شهر از بعد فیزیکی، کنترل و بازدارندگی در بعد مکان رفتارهای مجرمین تأکید دارد. اهداف جلوگیری از جرایم از طریق طراحی محیطی به قرار ذیل است:

- کاهش جرایم شهری؛
- کاهش توان جرم خیزی مناطق شهری؛
- بهبود کیفیت زندگی؛
- افزایش رضایت مندی شهروندان؛
- تشویق طبقات اجتماعی به حضور در شهر؛
- تداوم امنیت در محیط شهری؛
- افزایش رفاه اجتماعی در محیط شهری؛
- افزایش فعالیت های اجتماعی و اقتصادی،
- افزایش میزان همکاری محله ای و مشارکت (شمس و مطلبیان، ۱۳۹۵: ۵).

ب) پیشگیری وضعی از جرم

پیشگیری وضعی در برگیرنده مجموعه اقدامات و تدابیر غیر کیفری است که از طریق از بین بردن یا کاهش فرصت های مناسب برای وقوع جرم و نامناسب جلوه دادن شرایط و موقعیت پیش جنایی، از ارتکاب جرم جلوگیری می کند. راهبردهای این شیوه، بخشی بر تغییرات محیطی، بخشی بر کنترل بزهکاران و بخشی نیز بر حفاظت از بزه دیدگان تمرکز یافته است. پیشگیری وضعی به عنوان یک نظریه علمی برای کاهش بزهکاری نخستین بار در دهه ۱۹۸۰ میلادی توسط

1. Crime Prevention Through Environmental Design

2. C. Rey Jeffery

کلارک^۱، کورنیش^۲ و می هیو^۳ مطرح شد. آنان در آثار خود همواره بر اتخاذ تدابیر مناسب و به کارگیری اقدامات لازم به منظور کاهش فرصت ها و موقعیت هایی که موجب رفتار بزهکارانه می شود و همچنین تغییر رابطه بین بزهکار و بزه دیده، تأکید کرده اند. این روش، شیوه ای از پیشگیری است که با تغییر وضعیت فرد در معرض بزهکاری و بزه دیدگی و یا تغییر شرایط محیطی مانند: زمان و مکان در صدد است از ارتکاب جرم توسط فرد مصمم به انجام جرم جلوگیری کند. در این روش، گاهی فرد در معرض بزه دیدگی مدنظر قرار گرفته و با حمایت از او یا آنچه در معرض وقوع جرم است، از تحقق عمل مجرمانه جلوگیری می شود. در این روش از پیشگیری، مدیریت پیشگیری از جرم با تغییر و اصلاح روش زندگی افراد و محیط سکونت آنها، به دنبال خنثی سازی عملیات مجرمانه است که در واقع این قبیل اقدامات مکمل کار پلیسی به شمار می آید. بنابراین، پیش بینی، شناخت و ارزیابی خطر جرم و انجام اقداماتی برای رفع یا تقلیل آن را پیشگیری وضعی می گویند که گاهی از آن تحت عنوان «مدیریت کردن خطر جرم» نیز نام می برند (عسگری، ۱۴۰۲: ۲).

۳. پیشینه پژوهش

شمس و مطلبیان (۱۳۹۵)، در پژوهشی به نقش طراحی فضاهای شهری در پیشگیری از جرم پرداخته اند. نتایج این پژوهش نشان می دهد که هر چند جرم و جنایت دارای ریشه های اجتماعی، اقتصادی و مانند این هاست، اما نقش فضا در کاهش یا تشدید جرایم را نباید فراموش کرد. همچنین، نتایج نشان می دهد که یک طراحی شهری مناسب می تواند نقش مؤثری در ایجاد آسایش، آرامش و جلوگیری از بروز جرایم در مجموعه های زیستی داشته باشد. اگر محیط به گونه ای طراحی شود که بتواند موجب بهبود نظارت افراد شود، تعلق ساکنان را به قلمرو خود افزایش دهد و تصویری مثبت از فضا ایجاد کند، فرصت های مجرمانه کاهش خواهد یافت و مجرمان از ارتکاب جرم باز خواهند ماند. در واقع با طراحی مناسب فضاهای شهری می توان از انجام فعالیت های جرم زا جلوگیری کرد و موجب بهبود و ارتقاء امنیت در شهرها شد. عزیزاده و عنبر (۱۳۹۶)، در پژوهشی به نقش فضاهای بی دفاع شهری در وقوع جرم با تأکید بر پارک های منطقه ۹ مشهد پرداخته اند. نتایج این پژوهش نشان می دهد که در تمامی شاخص های مطرح شده، سطح معناداری به دست آمده ۰/۰۰۰ است که نشان دهنده رابطه معنادار و مثبت بین عوامل مؤثر در کاهش امنیت در پارک ها و افزایش میزان جرم است. همچنین نتایج حاصل از مدل VIKOR نشان می دهد که پارک وکیل آباد با Q به دست آمده (۱) در رتبه اول و پارک وفا با Q به دست آمده (۰/۰۰۰) در رتبه آخر قرار می گیرد.

ریاحی پور و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهشی به ایمن سازی فضاهای بی دفاع شهری و نقش آن در کاهش وقوع جرایم شهری (مطالعه موردی: شهر یاسوج) پرداخته اند. نتایج این پژوهش نشان می دهد که شاخص های «حضور پلیس»، «حذف بی نظمی های فضایی و بصری فضا»، «ایجاد کاربری ها با اجاره کم» و «کیفیت و جذابیت فضاهای شهری» بیشترین میزان فاصله را تا وضعیت ایده آل دارند و اولویت های طراحی را مشخص می کنند (اولویت ۱). این شاخص ها بیشترین سهم را در افزایش همساختی رفتارهایی دارند که منجر به کاهش امنیت در فضای شهری و محیط کالبدی می شوند. از سوی دیگر، شاخص هایی نیز وجود دارند که در فرآیند دلفی از ارزش پایین تری برخوردار بوده اند، اما در وضعیت موجود از موفقیت بالایی برخوردارند. به همین ترتیب، مقدار شاخص های «میزان نظارت های اجتماعی»، «نظافت و تمیزی فضاهای شهری»، «همسختی بین کاربری ها و فعالیت ها» و «ظرفیت فضاهای شهری» در وضعیت موجود فاصله زیادی با حالت

ایده آل ندارند و در اولویت‌های طراحی قرار نمی‌گیرند (اولویت ۳). سایر شاخص‌ها که شامل «میزان تعامل فرد با محیط»، «وجود عناصر لینی»، «سهولت دسترسی به فضا»، «سازگاری بین فعالیت‌ها»، «میزان تغییرپذیری فضا»، «رابطه معنادار فرد با فضای شهر»، «دلبازی»، «جاذب بودن جمع‌کثیری از مردم در فضا»، «حذف بی‌نظمی‌های فضایی»، «ایجاد عناصر نمادین و خوانا»، «نورپردازی فضاهای ناایمن شهر»، «نحوه نگهداری از تجهیزات شهر» و «میزان رضایت از محیط» می‌شوند، اولویت ۲ را به خود اختصاص داده‌اند که در طراحی شهری برای ایجاد فضاهای ایمن و کاهش فضاهای ناامن باید به اولویت‌های ۱ و ۲ توجه شود.

شرافت پور و همکاران (۱۴۰۱)، در پژوهشی به تحلیل نقش طراحی محیطی در پیشگیری از جرایم و ارتقاء امنیت شهرهای جدید (مطالعه موردی: شهر هشتگرد) پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که وضعیت مؤلفه‌های طراحی و برنامه‌ریزی شهری مؤثر در ارتقاء امنیت شهر هشتگرد و پیشگیری از جرم با میانگین $3/42$ قابل قبول است. طبق مدل DPSIR با ضرایب وزنی مدل TODIM شاخص‌های زیرمجموعه مؤلفه «تأثیر» با امتیاز $0/724$ ، بیش‌ترین تأثیر را بر ارتقاء امنیت و پیشگیری از جرم داشته است. همچنین طبق آزمون تحلیل مسیر، مؤلفه «پاسخ» به واسطه تأکید بر طراحی مبلمان و عناصر شهری در محیط‌های عمومی، مناسب‌سازی محله برای اقشار آسیب‌پذیر، روشنایی و خوانایی شهر به‌ویژه در شب‌ها و نیز مدیریت و حفاظت از محیط، با اثر مستقیم $0/527$ ، بیش‌ترین ارتباط را با ارتقاء امنیت و پیشگیری از وقوع جرم در شهر هشتگرد دارد.

عسگری (۱۴۰۲)، در پژوهشی به نقش فضاهای شهری در تأمین امنیت اجتماعی و پیشگیری از جرم پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که با بررسی اصول معماری اسلامی می‌توان دریافت اگر این نوع اصول در ساخت‌وسازهای شهری مرتبط با یک کشور اسلامی رعایت شود، از وقوع بسیاری از جرم‌ها پیشگیری خواهد شد. با ایجاد الگوهای مناسب و سازگار با فرهنگ شهرهای اسلامی در طراحی شهرها و فراهم‌سازی فضاهای مناسب، می‌توان از افزایش وقوع جرم جلوگیری کرد. همچنین با طراحی و ترویج معماری اسلامی، جایگاه روان‌شناسی محیطی تثبیت می‌شود. ایجاد سیما و منظر مطلوب شهری با ادغام تکنولوژی و فرهنگ اسلامی در بازیابی امنیت شهرها و هویت پنهان‌شده می‌تواند جایگاه خود را حفظ کند.

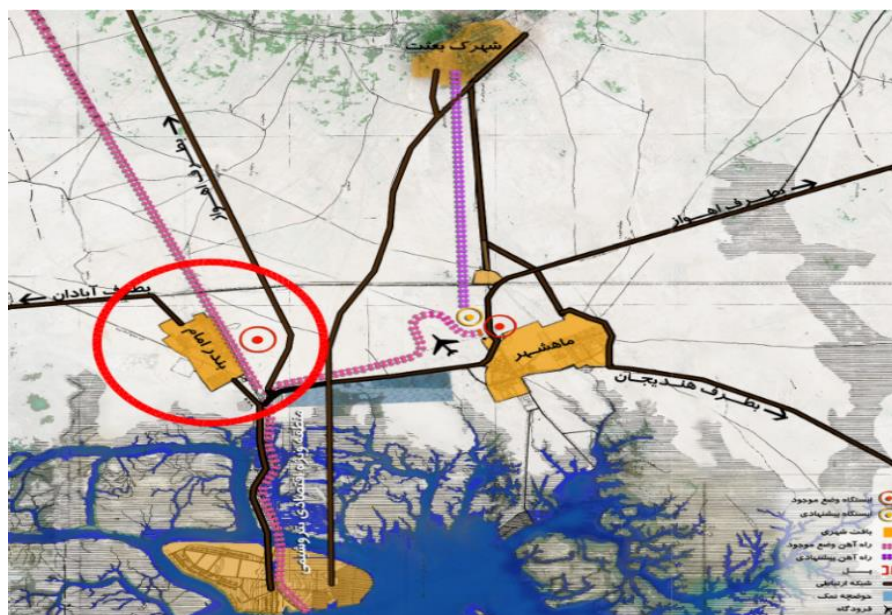
رفعیان و همکاران (۱۴۰۴)، در پژوهشی به نقش طراحی اماکن و فضاهای شهری در پیشگیری از وقوع جرم (مطالعه موردی: شهرستان بندر ماهشهر) پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که طراحی شهری مناسب تأثیر به‌سزایی در کاهش وقوع جرایم دارد. تکامل یک منطقه با ایجاد یک پارک یا فضای سبز برای حضور ساکنان در آن، به آن هویت می‌بخشد. تلاش در جهت بهبود فضاها و طراحی محیط شهری به‌طور قطع در کاهش پدیده‌های مجرمانه مؤثر خواهد بود. گاهی با نصب یک چراغ روشن در شب و در دل یک کوچه تاریک، معادلات یک سارق برای اقدام به سرقت از آن محل تغییر می‌یابد. در این شرایط، آن محل به‌جای تجمع افراد بزه‌کار، به فضایی برای بازی کودکان و استفاده بهینه شهروندان تبدیل می‌شود و در چنین فضاهای شهری مشارکت مردم در نظارت طبیعی نیز گسترش می‌یابد. رعایت این یافته‌ها در شهرسازی و سیاست‌گذاری مبتنی بر آن می‌تواند در بهبود شرایط زندگی افراد جامعه، افزایش احساس امنیت و کاهش فرصت پدیده‌های مجرمانه مؤثر باشد.

۴. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری این پژوهش را ۳۸۲ نفر از ساکنین شهر بندر امام خمینی^(د) تشکیل می‌دهد که با بهره‌گیری از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده و براساس فرمول کوکران انتخاب شده‌اند. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه‌ای شامل ۲۴ پرسش بسته پاسخ بر مبنای طیف لیکرت است. در این پژوهش، جهت تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده از نرم‌افزار SPSS در سطح معناداری ۰/۰۵ استفاده شد. برای بررسی فرض نرمال بودن توزیع داده‌ها، شاخص‌های چولگی و کشیدگی مورد ارزیابی قرار گرفتند؛ با توجه به تأیید توزیع نرمال داده‌ها، از آزمون‌های پارامتریک شامل آزمون t تک‌نمونه‌ای جهت بررسی وضعیت متغیرها، آزمون t دو نمونه‌ای مستقل و تحلیل واریانس یک‌طرفه (ANOVA) برای سنجش تفاوت دیدگاه گروه‌های جمعیت‌شناختی بهره گرفته شد. در نهایت، برای تعیین اولویت و رتبه‌بندی سازه‌های پژوهش، از آزمون ناپارامتریک فریدمن استفاده گردید.

۵. محدوده مورد مطالعه

شهر بندر امام خمینی^(د) در شهرستان ماهشهر و در جنوب غربی و بخش جلگه‌ای استان خوزستان قرار دارد. این شهر در موقعیت جغرافیایی ۴۹ درجه و ۸ دقیقه طول شرقی و ۳۰ درجه و ۳۳ دقیقه عرض شمالی به فاصله ۸۵ کیلومتری شرق آبادان، ۱۲ کیلومتری غرب ماهشهر و ۱۵۵ کیلومتری شهر اهواز واقع شده است. شهر بندر امام خمینی^(د) از شرق به محدوده قانونی شهر ماهشهر از جنوب به شبه جزیره بندر امام خمینی^(د) و خور موسی و در فاصله ۳۰ کیلومتری از شمال به رودخانه جراحی محدود می‌شود. این شهر در سرزمین پرفراز و نشیب ساحلی دریا قرار دارد که عمق آب ساحل خلیج فارس با این سرزمین به استثناء پیش رفتگی خور موسی کم بوده و از محل رأس در امتداد جنوب شرقی امتداد یافته است (شرکت مهندسین مشاور ماندان، ۱۳۹۵: ۱۳). لازم به ذکر است که جمعیت این شهر بر اساس آخرین سرشماری صورت گرفته در سال ۱۳۹۵ به ۷۸۳۵۳ نفر رسیده است (مرکز آمار ایران: سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۵).

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی شهر بندر امام خمینی^(د) در جنوب استان خوزستان

منبع: شرکت مهندسین مشاور ماندان، ۱۳۹۵: ۱۴

۶. یافته‌های پژوهش

۶-۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه آماری

جدول ۱. توزیع فراوانی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه آماری

متغیر	گروه	فراوانی	درصد فراوانی
جنسیت	مرد	۱۹۵	۵۱
	زن	۱۸۷	۴۹
تحصیلات	زیر دیپلم	۲۳	۶
	دیپلم	۵۷	۱۴/۹۰
	کاردانی	۷۳	۱۹/۱۰
	کارشناسی	۱۷۶	۴۶/۲۰
	کارشناسی ارشد	۳۸	۹/۹۰
	دکتری و بالاتر	۱۵	۳/۹۰
	۲۰ تا ۲۹ سال	۷۷	۲۰/۲۰
سن	۳۰ تا ۳۹ سال	۱۳۳	۳۴/۸۰
	۴۰ تا ۴۹ سال	۸۳	۲۱/۷۰
	۵۰ تا ۵۹ سال	۶۶	۱۷/۳۰
	۶۰ سال و بالاتر	۲۳	۶
مجموع		۳۸۲	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۵

نتایج حاصل از جدول ۱ نشان می‌دهد ترکیب جنسیتی پاسخ‌دهندگان با ۵۱ درصد مرد و ۴۹ درصد زن، توزیع نسبتاً متوازنی دارد؛ همچنین در بخش تحصیلات، بیشترین فراوانی مربوط به دارندگان مدرک کارشناسی (۴۶/۲۰ درصد) است و از نظر توزیع سنی نیز، گروه ۳۰ تا ۳۹ سال با ۳۴/۸۰ درصد، بیشترین حجم نمونه را به خود اختصاص داده‌اند.

۶-۲. توصیف متغیرها و بررسی توزیع داده‌ها

در جدول ۲، شاخص‌های توصیفی سازه‌های اصلی پژوهش، شامل میانگین و انحراف معیار، به همراه شاخص‌های چولگی و کشیدگی جهت بررسی نوع توزیع داده‌ها ارائه شده است.

جدول ۲. شاخص‌های توصیفی و بررسی نرمال بودن توزیع متغیرهای پژوهش

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	چولگی	کشیدگی
نظارت طبیعی و دیدپذیری فضاهای شهری	۳/۹۱۴	۰/۳۸۱	-۰/۱۳۰	-۰/۱۳۲
کیفیت و نگهداری فضاهای شهری	۳/۲۲۶	۰/۳۷۲	۰/۰۵۱	-۰/۰۰۳
سرزندگی و حضور اجتماعی در فضاهای عمومی	۳/۵۱۶	۰/۳۷۳	-۰/۰۹۹	-۰/۰۵۸
مدیریت و ساماندهی محیط شهری	۳/۲۹۹	۰/۳۸۲	-۰/۰۹۴	-۰/۰۳۱
نقش ویژگی‌های فیزیکی فضاهای شهری در بازدارندگی جرم	۳/۷۷۴	۰/۳۶۶	۰/۱۱۹	-۰/۲۰۹
احساس امنیت در فضاهای شهری	۳/۶۰۳	۰/۳۷۱	-۰/۰۲۹	-۰/۱۴۷

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۵

نتایج حاصل از جدول ۲ نشان می‌دهد که میانگین تمامی سازه‌های پژوهش، بالاتر از مقدار متوسط (عدد ۳ در طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای) ارزیابی شده است. در این میان، «سازه نظارت طبیعی و دیدپذیری فضاهای شهری» با میانگین ۳/۹۱۴ بیشترین مقدار و سازه «کیفیت و نگهداری فضاهای شهری» با میانگین ۳/۲۲۶ کمترین مقدار را به خود اختصاص داده‌اند. بالاتر بودن میانگین متغیرها از حد متوسط، نشان‌دهنده تمایل پاسخ‌دهندگان به گزینه‌های «موافقم» و «کاملاً موافقم» در ارزیابی نقش این فضاها در پیشگیری از جرایم شهری است. علاوه بر این، مقادیر چولگی و کشیدگی برای تمامی متغیرهای شش‌گانه در بازه استاندارد (بین ۲- تا ۲+) قرار دارد که نشان می‌دهد انحراف داده‌ها از منحنی توزیع نرمال چشمگیر نیست و فرض نرمال بودن توزیع داده‌ها تأیید می‌شود؛ از این رو، استفاده از آزمون‌های پارامتریک برای استنتاج‌های آماری بعدی بلامانع است.

۳-۶. بررسی نقش ابعاد فضاهای شهری در پیشگیری از وقوع جرایم شهری

با توجه به ماهیت سؤال‌های پرسشنامه و به منظور بررسی نقش و میزان تأثیرگذاری ابعاد مختلف فضاهای شهری در پیشگیری از وقوع جرایم شهری در شهر بندر امام خمینی^(۵)، از آزمون t تک‌نمونه‌ای استفاده شد. با توجه به طیف لیکرت پنج‌درجه‌ای پرسشنامه، میانگین نمونه آماری با عدد مبنای ۳ (حد متوسط) مقایسه شد که در این راستا، بزرگتر بودن میانگین از عدد ۳ نشان‌دهنده نقش مثبت و معنادار شاخص در پیشگیری از جرم است.

جدول ۳. نقش ابعاد فضاهای شهری در پیشگیری از وقوع جرایم شهری (آزمون t تک‌نمونه‌ای Test Value=3)

متغیرها	میانگین	مقدار t	سطح معناداری	اختلاف میانگین	اندازه اثر (d کوهن)	نتیجه
نظارت طبیعی و دیدپذیری فضاهای شهری	۳/۹۱۴	۴۶/۸۲۸	۰/۰۰۰	۰/۹۱۴	۲/۳۹۶	تأثیرگذار
نقش ویژگی‌های فیزیکی فضاهای شهری در بازدارندگی جرم	۳/۷۷۴	۴۱/۳۵۹	۰/۰۰۰	۰/۷۷۴	۲/۱۱۶	تأثیرگذار
احساس امنیت در فضاهای شهری	۳/۶۰۳	۳۱/۷۵۸	۰/۰۰۰	۰/۶۰۳	۱/۶۲۵	تأثیرگذار
سرزندگی و حضور اجتماعی در فضاهای عمومی	۳/۵۱۶	۲۷/۰۴۹	۰/۰۰۰	۰/۵۱۶	۱/۳۸۴	تأثیرگذار
مدیریت و ساماندهی محیط شهری	۳/۲۹۹	۱۵/۳۱۳	۰/۰۰۰	۰/۲۹۹	۰/۷۸۴	تأثیرگذار
کیفیت و نگهداری فضاهای شهری	۳/۲۲۶	۱۱/۸۷۸	۰/۰۰۰	۰/۲۲۶	۰/۶۰۸	تأثیرگذار

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۵

نتایج حاصل از جدول ۳ نشان می‌دهد که سطح معناداری آزمون برای تمامی شش سازه مورد بررسی برابر با ۰/۰۰۰ می‌باشد که از سطح خطای مجاز (۰/۰۵) کمتر است. با توجه به اینکه میانگین تمامی متغیرها فراتر از مقدار مبنای ۳ گزارش شده و اختلاف میانگین آن‌ها نیز مثبت است، می‌توان نتیجه گرفت که تمامی ابعاد طراحی محیطی، نقشی معنادار و مثبت در پیشگیری از جرایم شهری در منطقه مذکور ایفا می‌کنند. افزون بر این، مقادیر اندازه اثر (d کوهن) بیانگر قدرت بالای این تأثیرات است؛ به طوری که شاخص‌های «نظارت طبیعی و دیدپذیری فضاهای شهری» و «نقش ویژگی‌های فیزیکی فضاهای شهری در بازدارندگی جرم» با مقادیر ۲/۳۹۶ و ۲/۱۱۶، بیشترین میزان اندازه اثر را به خود اختصاص داده‌اند.

۴-۶. رتبه‌بندی شاخص‌های پژوهش

به منظور اولویت‌بندی و مقایسه اهمیت متغیرهای پژوهش در پیشگیری از جرایم شهری، از آزمون ناپارامتریک فریدمن استفاده گردید.

جدول ۴. نتایج آزمون رتبه‌بندی فریدمن

مقدار	آماره‌های آزمون
۶۰۸/۴۶۱	مقدار آماره کای دو
۵	درجه آزادی
۰/۰۰۰	سطح معناداری

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۵

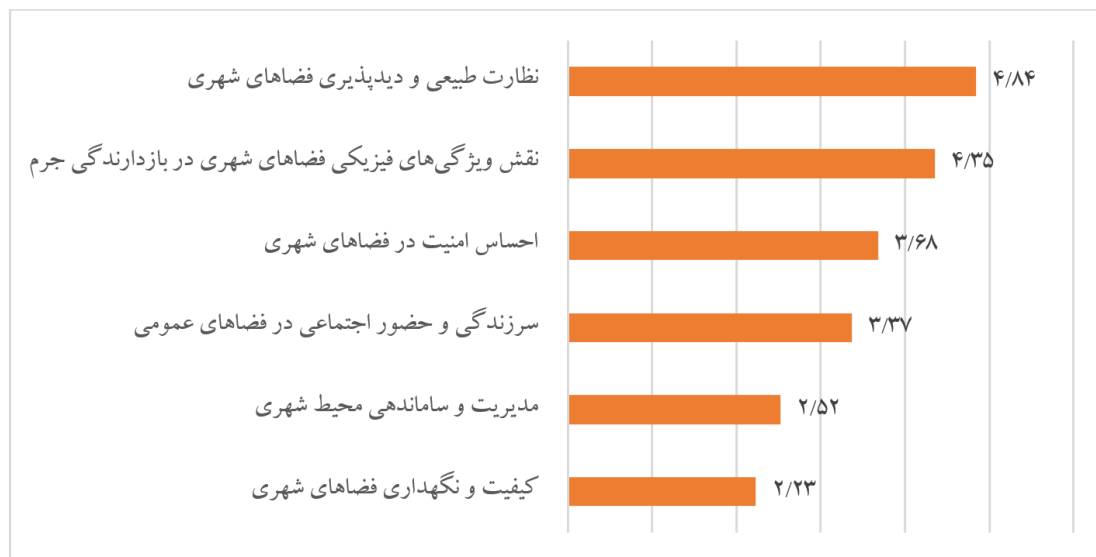
نتایج حاصل از جدول ۴ نشان می‌دهد که سطح معناداری آزمون فریدمن (۰/۰۰۰) کوچکتر از ۰/۰۵ است؛ این نتیجه تأیید می‌کند که میزان اهمیت و تأثیرگذاری ابعاد شش‌گانه در پیشگیری از جرم یکسان نبوده و تفاوت معناداری در رتبه‌بندی آن‌ها وجود دارد. میانگین رتبه‌ای متغیرها در جدول ۵ ارائه شده است.

جدول ۵. رتبه‌بندی ابعاد فضاهای شهری بر اساس میانگین رتبه‌ای

رتبه	میانگین رتبه‌ای	متغیرها
۱	۴/۸۴	نظارت طبیعی و دیدپذیری فضاهای شهری
۲	۴/۳۵	نقش ویژگی‌های فیزیکی فضاهای شهری در بازدارندگی جرم
۳	۳/۶۸	احساس امنیت در فضاهای شهری
۴	۳/۳۷	سرزندگی و حضور اجتماعی در فضاهای عمومی
۵	۲/۵۲	مدیریت و ساماندهی محیط شهری
۶	۲/۲۳	کیفیت و نگهداری فضاهای شهری

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۵

نتایج حاصل از جدول ۵ نشان می‌دهد که متغیر «نظارت طبیعی و دیدپذیری فضاهای شهری» بالاترین جایگاه (رتبه اول) و «کیفیت و نگهداری فضاهای شهری» پایین‌ترین جایگاه (رتبه ششم) را در ارزیابی شهروندان به خود اختصاص داده‌اند.

شکل ۲. اولویت‌بندی متغیرهای پژوهش

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۵

۵-۶. ارزیابی نقش متغیرهای جمعیت‌شناختی

برای بررسی تفاوت دیدگاه شهروندان بر اساس ویژگی‌های فردی (جنسیت، تحصیلات و سن) در متغیرهای پژوهش، از آزمون‌های t دونمونه‌ای مستقل و تحلیل واریانس یک‌طرفه (ANOVA) استفاده شد.

جدول ۶. بررسی تأثیر ویژگی‌های جمعیت‌شناختی بر متغیرهای پژوهش

متغیر جمعیت‌شناختی	نوع آزمون	کمترین سطح معناداری در میان شش سازه پژوهش	نتیجه استنباطی
جنسیت	t دونمونه‌ای مستقل	۰/۳۱۵ (مربوط به نقش ویژگی‌های فیزیکی فضاهای شهری در بازدارندگی جرم)	تفاوت معناداری وجود ندارد
تحصیلات	ANOVA	۰/۰۵۹ (مربوط به مدیریت و ساماندهی محیط شهری)	تفاوت معناداری وجود ندارد
سن	ANOVA	۰/۳۲۱ (مربوط به نقش ویژگی‌های فیزیکی فضاهای شهری در بازدارندگی جرم)	تفاوت معناداری وجود ندارد

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۵

نتایج حاصل از جدول ۶ نشان می‌دهد که سطح معناداری محاسبه‌شده در تمامی آزمون‌های مرتبط با متغیرهای جنسیت، تحصیلات و سن، برای هر شش سازه اصلی پژوهش، بزرگتر از ۰/۰۵ است. بنابراین، ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخ‌دهندگان، اثر معناداری بر ادراک آن‌ها از نقش فضاهای شهری در پیشگیری از جرایم نداشته است و جامعه آماری، فارغ از تفاوت‌های فردی، ارزیابی همگنی از متغیرها ارائه داده است.

۷. بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف تحلیل نقش فضاهای شهری در پیشگیری از وقوع جرایم شهری در شهر بندر امام خمینی^(۹) انجام شد. مسئله اصلی پژوهش بر این پرسش استوار بود که فضاهای شهری چه نقشی در پیشگیری از وقوع جرایم شهری در این شهر دارند؟ برای پاسخ به این پرسش، دیدگاه ۳۸۲ نفر از ساکنین شهر بندر امام خمینی^(۹) با استفاده از پرسشنامه و بهره‌گیری از آزمون‌های آماری t تک‌نمونه‌ای، فریدمن، t دونمونه‌ای مستقل و تحلیل واریانس یک‌طرفه (ANOVA) مورد سنجش و تحلیل قرار گرفت. نتایج کلی پژوهش نشان می‌دهد که فضاهای شهری از طریق مؤلفه‌های کالبدی، اجتماعی، مدیریتی و ادراکی؛ نقشی مثبت، مستقیم و معنادار در پیشگیری از جرایم شهری ایفا می‌کنند. بر اساس نتایج آزمون t تک‌نمونه‌ای، میانگین تمامی شش سازه مورد بررسی بالاتر از مقدار متوسط طیف لیکرت (عدد ۳) و سطح معناداری تمامی آن‌ها برابر با ۰/۰۰۰ به دست آمد؛ امری که نشان‌دهنده تأثیرگذاری قطعی و معنادار تمامی این ابعاد بر پیشگیری از جرایم شهری در محدوده مورد مطالعه است. در این میان، سازه «نظارت طبیعی و دیدپذیری فضاهای شهری» با میانگین ۳/۹۱۴ و اندازه اثر ۲/۳۹۶ بالاترین میزان ارزیابی را به خود اختصاص داد. این یافته بیانگر آن است که از دیدگاه شهروندان، امکان مشاهده متقابل، حذف نقاط کور، افزایش قابلیت دیده‌شدن فعالیت‌ها و حضور ناظران در فضاهای عمومی، کلیدی‌ترین عامل بازدارنده در وقوع رفتارهای مجرمانه به شمار می‌رود. هرچه فضاهای شهری از دیدپذیری و روشنایی بهتری برخوردار باشند، نظارت غیررسمی توسط ساکنان و رهگذران تقویت شده و موقعیت‌های مساعد برای ارتکاب جرم به حداقل می‌رسد. سازه «نقش ویژگی‌های فیزیکی فضاهای شهری در بازدارندگی جرم» با میانگین ۳/۷۷۴ و اندازه اثر ۲/۱۱۶ در جایگاه دوم اهمیت قرار گرفت. این نتیجه حاکی از آن است که ویژگی‌های ساختاری و کالبدی محیط نظیر پیوستگی معابر، جانمایی صحیح ورودی‌ها و خروجی‌ها، حذف فضاهای پنهان و بی‌دفاع، خوانایی مسیرها و ساماندهی مبلمان شهری، نقش ساختاری عمیقی در سلب فرصت‌های بزهکارانه دارند و محیط فیزیکی می‌تواند مانعی عینی در برابر انتخاب عقلانی مجرمان ایجاد کند. سازه «احساس امنیت در فضاهای شهری» با میانگین ۳/۶۰۳ و اندازه اثر ۱/۶۲۵ رتبه سوم را کسب نمود. این یافته نشان می‌دهد که ابعاد کالبدی و بصری فضا علاوه بر کاهش

عینی جرم، نقشی تعیین کننده در کاهش ترس از جرم و ارتقای آسایش روانی شهروندان دارند؛ چرا که فضاهای روشن، منظم و شفاف، بازدارنده احساس ناامنی بوده و تمایل افراد را برای استفاده از محیط تقویت می کنند. همچنین سازه «سرزندگی و حضور اجتماعی در فضاهای عمومی» با میانگین $3/516$ و اندازه اثر $1/384$ در رتبه چهارم قرار گرفت که نشان می دهد جریان حیات اجتماعی و تردد مستمر گروه های مختلف جمعیتی، موجب پویایی فضا و افزایش چشم های ناظر در محیط شده و امکان پنهان کاری را از مرتکبان جرم سلب می نماید. سازه های «مدیریت و ساماندهی محیط شهری» با میانگین $3/299$ و اندازه اثر $0/784$ و «کیفیت و نگهداری فضاهای شهری» با میانگین $3/226$ و اندازه اثر $0/608$ به ترتیب در رتبه های پنجم و ششم جای گرفتند. اگرچه میانگین این دو متغیر نیز فراتر از سطح مبنا بوده و تأثیر معنادار آن ها بر کنترل جرم اثبات گردید، اما قرارگیری آن ها در رتبه های پایین تر نسبت به عوامل کالبدی و بصری نشان می دهد که پاسخ دهندگان، نظارت مستقیم، شفافیت بصری و ساختار فیزیکی فضا را دارای اثرگذاری ملموس تر و بی واسطه تری در پیشگیری از جرایم می دانند. با این وجود، نگهداری مستمر، نظافت، رفع فرسودگی و ساماندهی کاربری ها به عنوان پشتیبان های حیاتی برای حفظ کارایی نظارت طبیعی و ساختار کالبدی عمل می کنند. نتایج آزمون فریدمن با آماره کای دو $608/461$ و سطح معناداری $0/000$ تفاوت معنادار در اولویت بندی این ابعاد را به اثبات رساند و نشان داد که در ارزیابی شهروندان، وزن شاخص ها یکسان نبوده و اولویت قطعی ابتدا با «نظارت طبیعی و دیدپذیری فضاهای شهری» و «نقش ویژگی های فیزیکی فضاهای شهری در بازدارندگی جرم» و سپس با «احساس امنیت در فضاهای شهری»، «سرزندگی و حضور اجتماعی در فضاهای عمومی»، «مدیریت و ساماندهی محیط شهری» و «کیفیت و نگهداری فضاهای شهری» است. همچنین، ارزیابی متغیرهای جمعیت شناختی از طریق آزمون های t دونمونه ای مستقل و تحلیل واریانس یک طرفه (ANOVA) نشان می دهد که متغیرهای جنسیت، تحصیلات و سن، هیچ گونه تفاوت معناداری در نگرش شهروندان نسبت به سازه های پژوهش ایجاد نکرده اند؛ این امر بر همگنی ادراک عمومی و اشتراک نظر قاطع جامعه آماری در خصوص نقش بازدارنده فضاهای شهری مطلوب دلالت دارد. در جمع بندی نهایی و در پاسخ به پرسش اصلی پژوهش، می توان نتیجه گرفت که فضاهای شهری در شهر بندر امام خمینی^(ه) نقشی بنیادین و چندبعدی در پیشگیری از جرایم شهری ایفا می کنند. این نقش در وهله نخست از طریق بهینه سازی دیدپذیری و نظارت طبیعی و اصلاح ساختار کالبدی فضاها اعمال می شود و در مراحل بعد با ایجاد سرزندگی اجتماعی، ارتقای احساس امنیت و ساماندهی و نگهداری کالبدی تکمیل می گردد. در نهایت، امنیت محیطی این شهر، محصول هم افزایی میان طراحی کالبدی نظارت پذیر، حضور فعال شهروندان و پایداری کیفیت فضاهای عمومی است.

۸. منابع و مآخذ

۱. ارزانی بیرگانی، ندا؛ مرعشی نژاد، معصومه سادات و بابائی مراد، بهناز. (۱۴۰۰). طراحی مجموعه مسکونی با رویکرد ارتقاء امنیت (مطالعه موردی: شهرک مسکونی نفت اهواز)، نشریه معماری شناسی، دوره ۴، شماره ۱۹، ۱۱۶-۱۰۸.
۲. اورکی، پریوش. (۱۳۹۴). امنیت و پیشگیری از وقوع جرم در فضاهای شهری از طریق طراحی محیطی، دومین کنگره علمی پژوهشی افق های نوین در حوزه مهندسی عمران، معماری، فرهنگ و مدیریت شهری ایران.
۳. بابائی سیاهکلرود، جمیله. (۱۴۰۰). نقش شهرداری ها در پیشگیری و کنترل جرایم شهری، نشریه مطالعات مدیریت و حسابداری، دوره ۷، شماره ۱، ۳۹-۴۷.
۴. بدراق نژاد، ایوب. (۱۴۰۳). ارزیابی نوین تأثیر مبلمان شهری بر بهبود کیفیت زندگی و توسعه گردشگری (مطالعه

- موردی: شهر کلاله)، نشریه اکولوژی انسانی، دوره ۳، شماره ۶، ۴۵۹-۴۶۹.
۵. پرورش، محمد؛ اکبریان، اکرم؛ رضایی خنکدار، مجتبی و ماسوری، مهدی. (۱۳۹۴). بررسی رابطه میان عوامل اجتماعی- فرهنگی و ارتکاب به جرم در بین مراجعه کنندگان به مراجع قضایی شهر اصفهان، نشریه انتظام اجتماعی، دوره ۷ شماره ۱، ۲۳-۴۵.
۶. حاتمی نژاد، حجت؛ حاتمی نژاد، حسین؛ زیاری، کرامت الله و پور احمد، احمد. (۱۳۹۹). نقش فضاهای شهری در خلق الگوهای رفتاری ناهنجار با تأکید بر عامل پیشگیری از وقوع جرم در محله چهار باغ منطقه ثامن مشهد، نشریه مطالعات ساختار و کارکرد شهری، دوره ۷، شماره ۲۴، ۹۹-۱۲۷.
۷. حاتمی نژاد، حسین؛ منصوری، بابر و فعلی محمد. (۱۳۹۲). تبیین نقش فضاهای شهری در پیشگیری از وقوع جرم و ایجاد امنیت، نشریه اطلاعات جغرافیایی (سپهر)، دوره ۲۲، شماره ۸۷، ۶۸-۷۶.
۸. حور اسفند، نرگس. (۱۳۹۹). ارائه راهکارهای ارتقاء سطح سرزندگی در فضاهای شهری محله امامیه مشهد، نشریه پژوهش در هنر و علوم انسانی، دوره ۵، شماره ۶، ۴۹-۵۸.
۹. حیدری، محمد تقی و حضرتی، مجید. (۱۳۹۹). تبیین نقش امنیت اجتماعی در ارتقاء مؤلفه‌های سلامت اجتماعی محلات اسکان غیررسمی (مطالعه موردی: محله اسلام آباد شهر زنجان)، نشریه مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، دوره ۱۵، شماره ۱، ۲۴۸-۲۳۳.
۱۰. خان احمد لو، زینب و نظری، رسول. (۱۴۰۲). بررسی تأثیر برنامه‌ریزی شهری فضاهای رها شده بر کاهش جرم، بزهکاری و افزایش امنیت اجتماعی شهروندان (مطالعه موردی: شهر زنجان)، هفتمین کنفرانس بین‌المللی نوآوری در مهندسی معماری و شهرسازی.
۱۱. رسولی، سید حسن؛ قرنچیک، عبد الرشید و قرنچیک، عبد الغفار. (۱۳۹۴). نقش رفتار فضایی شهروندان در توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: شهر ساری)، کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی.
۱۲. رفیعان، علی اکبر؛ عبدی نژاد، صالح و شکر بیگی، علیرضا. (۱۴۰۴). نقش طراحی اماکن و فضاهای شهری در پیشگیری از وقوع جرم (مطالعه موردی: شهرستان بندر ماهشهر)، چهارمین کنفرانس بین‌المللی معماری، عمران، شهرسازی، محیط زیست و افق‌های هنر اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب.
۱۳. ریاحی پور، مجید؛ کلانتری، محسن؛ پیری، عیسی و حیدری، محمد تقی. (۱۳۹۹). ایمن سازی فضاهای بی‌دفاع شهری و نقش آن در کاهش وقوع جرایم شهری (مطالعه موردی: شهر یاسوج)، نشریه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، دوره ۱۱، شماره ۱، ۳۷۶-۳۵۹.
۱۴. سلیمی، امیر رضا. (۱۳۹۹). بازشناسی تئوری‌های امنیت شهری در فضاهای عمومی از نگاه نظریه پردازان، نشریه معماری‌شناسی، دوره ۳، شماره ۱۷، ۹۵-۱۰۱.
۱۵. شرافت پور، جبار؛ سرور، رحیم و عزت پناه، بختیار. (۱۴۰۱). تحلیل نقش طراحی محیطی در پیشگیری از جرایم و ارتقاء امنیت شهرهای جدید (مطالعه موردی: شهر هشتگرد)، نشریه برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، دوره ۷، شماره ۲، ۲۷-۴۰.
۱۶. شرکت مهندسین مشاور ماندان. (۱۳۹۵). مطالعات بازنگری (وضع موجود) طرح جامع شهر بندر امام خمینی^(۹).
۱۷. شمس، مجید و مطلبیان، خسرو. (۱۳۹۵). نقش طراحی فضاهای شهری در پیشگیری از جرم، دومین کنگره بین‌المللی علوم زمین و توسعه شهری.

۱۸. صالحی، محمد مهدی و رضائی اقتباسی، طیه. (۱۴۰۴). نقش شهرداری‌ها در وقوع جرم و پیشگیری از جرم، نوزدهمین کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین در تعلیم و تربیت، روانشناسی، فقه و حقوق و علوم اجتماعی.
۱۹. عسگری، حسن. (۱۴۰۲). نقش فضاهای شهری در تأمین امنیت اجتماعی و پیشگیری از جرم، پنجمین کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی، حقوق، مطالعات اجتماعی و روان‌شناسی.
۲۰. عصاریان، عباس و جراحی دربان، مهدی. (۱۳۹۳). صیانت و پیشگیری از جرم و گناه از منظر قرآن کریم و راه‌های نهادینه کردن آن در بین کارکنان پلیس، نشریه بصیرت و تربیت اسلامی، دوره ۱۱، شماره ۲۹، ۱۶۴-۱۳۷.
۲۱. علیزاده، کتابیون و سید حسین، عنبر. (۱۳۹۶). نقش فضاهای شهری بی‌دفاع در وقوع جرم با تأکید بر پارک‌های منطقه ۹ مشهد، نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، دوره ۸، شماره ۲۹، ۱۶۰-۱۴۱.
۲۲. غفاری گیلانده، عطا و سعیدی زارنجی، سمیرا. (۱۴۰۲). واکاوی مطلوبیت کیفی فضاهای شهری در ارتباط با الگوی تفکیک اراضی در شهر اردبیل (محلله نیار با الگوی ترکیبی (شطرنجی-ارگانیک))، نشریه جغرافیا و مطالعات محیطی، دوره ۱۲، شماره ۴۶، ۴۴-۵۹.
۲۳. کامران، حسین؛ پرزادی، طاهر؛ صحرایی، امیرحسین و حسینی امینی، حسن. (۱۳۹۰). امنیت و ایمنی در فضاهای شهری با رویکرد پدافند غیرعامل (مطالعه موردی: منطقه ۵ کلان‌شهر تهران)، نشریه مطالعات مدیریت شهری، دوره ۳، شماره ۵، ۳۳-۵۷.
۲۴. محسنی تبریزی، علیرضا؛ قهرمانی، سهراب و یاهک، سجاد. (۱۳۹۰). فضاهای بی‌دفاع شهری و خشونت (مطالعه موردی: فضاهای بی‌دفاع شهر تهران)، نشریه جامعه‌شناسی کاربردی، دوره ۲۲، شماره ۴، ۷۰-۵۱.
۲۵. مرصوصی، نفیسه؛ صفر علی زاده، اسماعیل و حسین زاده، رباب. (۱۳۹۳). نقش طراحی محیطی در پیشگیری از وقوع جرایم شهری (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهر اصفهان)، نشریه پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، دوره ۵، شماره ۱۰، ۱۱۱-۱۲۴.
۲۶. مرکز آمار ایران: سرشماری عمومی نفوس و مسکن. (۱۳۹۵).
۲۷. یاری خواه، علی. (۱۴۰۳). فضاهای محیطی و جغرافیایی و تأثیر آن بر جرایم سایبری با تأکید بر تروریسم علیه دولت ایران، نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دوره ۱۴، شماره ۵۶، ۴۶۷-۴۵۶.